

هم‌شکلی مسير نماها در برخی از زبان‌های ایرانی: رویکردی ریزنحو بنیان

* محمد دبیر مقدم

** زهره سادات ناصری

چکیده:

مقاله حاضر به بررسی هم‌شکلی مسير نماها در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی و لری (گوش مینجایی) می‌پردازد. این بررسی براساس رویکرد نوین ریزنحو صورت پذیرفته است. از این رو در بخش مقدمه به تفصیل به معرفی این رویکرد و نیز آثار پیشین پرداخته شده است. در بخش دوم، علاوه بر تحلیل مسيرنمایی، پدیده هم‌شکلی در سه زبان مذکور مورد بررسی قرار گرفته است. داده‌های مربوط به این زبان‌ها از گویشوران بومی جمع‌آوری شده است. ضرورت پرداختن به این موارد هم‌شکلی نشان می‌دهد ریزنحو تا چه اندازه پاسخگوی موارد هم‌شکلی در زبان‌های ایرانی است و اینکه زبان‌های ایرانی از چه الگوی هم‌شکلی تبعیت می‌کنند. الگوی هم‌شکلی در زبان فارسی به این صورت است که مکان‌نما، مسيرنمای مبدأ و مقصد با تکواژ جداگانه‌ای صورت‌بندی و مسيرنمای مبدأ و گذر با تکواژی واحد ظاهر می‌شوند. در اکثر موارد هم‌شکلی مسيرنمای مبدأ و گذر از نوع ظاهری است، چون فعل در واژگانی کردن گره گذر دخیل است. الگوی هم‌شکلی در کردی کرمانشاهی تابع نوع و جایگاه فعل در گروه فعلی است. در مورد افعال واژه‌بست پذیر، اگر فعل آغازی باشد، الگوی هم‌شکلی به صورت «مکان‌نما = مسيرنمای مقصد ≠ مسيرنمای مبدأ» و اگر فعل پایانی باشد، «مکان‌نما = مسيرنمای مقصد = مسيرنمای مبدأ» است. در مورد افعالی که واژه‌بست نمی‌پذیرند دو الگوی «مکان‌نما = مسيرنمای مقصد = مسيرنمای مبدأ» و «مکان‌نما = مسيرنمای مقصد ≠ مسيرنمای مبدأ» برقرار است. الگوی هم‌شکلی در لری اگر فعل آغازی باشد، به صورت «مکان‌نما = مسيرنمای مقصد ≠ مسيرنمای مبدأ» و اگر فعل پایانی باشد، به صورت «مکان‌نما = مسيرنمای مبدأ ≠ مسيرنمای مقصد» می‌باشد. این الگو جزء الگوهایی است که برای آن تا به حال مصداقی یافت نشده است.

کلیدواژه‌ها: هم‌شکلی مسير نماها، ریزنحو، زبان فارسی، کردی کرمانشاهی، لری

۱. مقدمه

حروف اضافه کلمه‌هایی هستند که معمولاً کلمه یا گروهی را به فعل جمله یا به صفت یا به اسم‌های جمع و نظایر آنها نسبت می‌دهند و آنها را بدان وابسته می‌سازند (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۵: ۱۷۵). "حروف اضافه در اصطلاح آندره مارتینه^۱ زبان‌شناس فرانسوی «نقش‌نما»^۲ خوانده می‌شوند. به نظر مارتینه، نقش‌نمای هر تکواژ، کلمه یا گروهی است که برای نشان دادن نقش و رابطه جزئی از جمله با خود جمله یا هسته مرکزی آن یعنی محمول یا مسند و یا با هر جزء دیگری به کار می‌رود" (مارتینه، ۱۳۸۰، به نقل از صادقی، ۱۳۴۹: ۴۴۱). در این گفتار حروف اضافه‌ای را مدنظر قرار می‌دهیم که نقش مکان‌نمایی و مسیرنمایی^۳ را ایفا می‌کنند.

در بحث مسیرنمایی اولین تمایزی که به نظر می‌آید تمایز بین معنای مکانی^۴ و معنای مسیری^۵ است. عناصر مکان‌نما اطلاعاتی را دربارهٔ پیکربندی^۶ فیزیکی رابطه بین پیکر^۷ و پهنه^۸ ارائه می‌دهند (اسونونیوس^۹، ۲۰۰۸: ۱).

ریزنحو^{۱۰} از جمله نظریه‌های نوین در نحو و از نتایج برنامهٔ کمینه‌گرایی است. بر طبق دیدگاه ریزنحو، نحو ساختارش را با گرفتن مؤلفه‌های اتمی و مرتب کردن آن به وسیلهٔ ادغام می‌سازد. تکواژها بازتاب این موضوع هستند که چگونه این ساخت‌های نحوی در واژگان ذخیره می‌شوند. این ساختار در واژگان به صورت یک واحد ذخیره می‌شود، سپس با محتوای واجی و معنایی جفت می‌شود. بر همین اساس، نحو مستقیماً «شکل» یک تکواژ را مشخص می‌کند، یعنی چه مؤلفه‌هایی دارد و ترتیب آنها به چه شکل است. در نتیجه، تنها تکواژهایی موجودند که ساختارشان به وسیلهٔ نحو قابل اشتقاق باشد. نحو همچنین مسئول ترکیب تکواژها با هم برای ساختن "ترکیب‌های تکواژی"^{۱۱} است (پانچوا^{۱۲}، ۲۰۱۱: ۱۰۸). یکی از نتایج ریزنحو، اصل فرامجموعه^{۱۳} است که بر طبق آن، یک عنصر واژگانی می‌تواند بیش از یک ساخت نحوی را بازنمون^{۱۴} کند. این موضوع بیان‌کننده وجود هم‌شکلی در تکواژهاست. در این مقاله براساس ۶ الگوی هم-شکلی در مسیرنماها که توسط پانچوا (۲۰۱۰) ارائه شده است، الگوی هم‌شکلی در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی^{۱۵} و لری مینجایی^{۱۶} مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین، پس از پرداختن به پیشینه پژوهش و چارچوب نظری در همین بخش، در بخش تحلیل داده‌ها ابتدا به معرفی طبقه‌بندی کلی مسیرنمایی و سپس به بررسی موارد هم‌شکلی در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی و لری پرداخته می‌شود. داده‌های مربوط به این زبان‌ها از گویشوران بومی جمع‌آوری شده

¹ A. Martinet

² indicateur de fonction or functional

³ path expression

⁴ Place

⁵ path

⁶ configurational

⁷ figure

⁸ ground

⁹ P. Svenonius

^{۱۰} nanosyntax (یکی از داورهای محترم اصطلاح "نحو ذره بنیاد" را به جای اصطلاح "ریزنحو" پیشنهاد کردند).

^{۱۱} morpheme complexes

^{۱۲} M. Pantcheva

^{۱۳} superset principle

^{۱۴} spell-out

^{۱۵} کردی کرمانشاهی یکی از گویش‌های کردی جنوبی است که در استان کرمانشاه و بخش‌هایی از استان ایلام رایج است.

^{۱۶} لری مینجایی به شاخه‌ای از زبان‌های مردم لر اطلاق می‌شود که مردمانی از شمال تا ملایر و از جنوب تا شوش دانیال آن را تکلم می‌کنند. لری مینجایی حد واسط بین لکی و بختیاری و در نگاهی بالاتر حد واسطی بین کردی و فارسی است ولی بطور خاص تلاقی بختیاری و لکی است.

است، به این صورت که از گویشوران خواسته شده که جملات مدنظر در پژوهش را به زبان خود بازگو کنند. این جملات شامل انواع مسيرنمایی است تا مسيرنماها در زبان موردنظر مشخص گردد. برخی جملات نیاز بود تا به صورت‌های مختلف از جمله فعل پایانی یا فعل آغازی و یا محاوره و رسمی بازگو شوند، چون در نوع کاربرد مسيرنما تفاوت ایجاد می‌کرد. ضرورت پرداختن به این موارد هم‌شکلی آزمودن این مطلب است که ریزنحو تا چه اندازه پاسخگوی موارد هم‌شکلی در زبان‌های ایرانی است و اینکه زبان‌های ایرانی از چه الگوی هم‌شکلی تبعیت می‌کنند و برای رفع ابهام از کاربرد تکواژهای هم‌سان در مسيرنمایی این زبان‌ها چه سازوکارهایی را به کار می‌برند.

۱-۱. پیشینه پژوهش

از جمله آثاری که به بررسی مسيرنمایی در زبان‌های مختلف براساس رویکرد ریزنحو پرداخته‌اند می‌توان به پانچوا (۲۰۰۹، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱)، رومثو^۱ (۲۰۱۳)، اسونونیوس (۲۰۰۸ و ۲۰۱۲) و ساویو^۲ (۲۰۱۳) اشاره کرد. در این آثار از ابعاد مختلف موضوع حروف اضافه مکانی و مسيرنماها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. بیشتر پژوهشگرانی که درباره فارسی مطالعه کرده‌اند، عناصر مکانی در زبان فارسی را به دو دسته تقسیم کرده‌اند. دسته یک که آن را «حروف اضافه حقیقی» (سمیعان، ۱۹۹۴، کریمی و بریم، ۱۹۸۶)، «حروف اضافه ساده یا بسیط» (صادقی، ۱۳۴۹، غلامعلی‌زاده، ۱۳۸۶ و ماهوتیان، ۱۳۷۸) «حروف اضافه اصلی» (مشکوه‌الدینی، ۱۳۷۹) یا «حرف اضافه فضایی» (مهدی بیرقدار و درزی، ۱۳۹۰) نامیده‌اند، واژه‌هایی هستند که هیچ‌گاه کسره اضافه نمی‌گیرند. دسته دوم که برخی همچون مهدی بیرقدار و درزی (۱۳۹۰) آن را عناصر مکان‌نما نامیده‌اند، برخی همچون سمیعان (۱۹۹۴) آنها را جزء حروف اضافه دانسته‌اند و برخی دیگر همچون کریمی و بریم (۱۹۸۶) و قمشی (۱۹۹۷) آنها را در زمره اسم قرار داده‌اند که به صورت اجباری یا اختیاری می‌توانند کسره اضافه بگیرند.

۱-۲. چارچوب نظری

ریزنحو رویکرد جدیدی به دستور است که نتایج پژوهش‌های سی ساله در زمینه اصول و پارامترها را تکمیل می‌کند. شالوده ریزنحو این است که همزمان با بزرگ شدن درخت‌های نحوی، گره‌های پایانی ساخت‌های نحوی بسیار ریز می‌شوند و حتی در مواقعی کوچکتر از تکواژ (بورر، ۲۰۰۵؛ رمچاند^۴، ۲۰۰۸). این موضوع با این فرضیه سنتی در تقابل تقابل است که اجزای ساخت نحوی (پایانه‌ها یا گره‌های نحوی^۵)، واژه و تکواژ هستند. یکی از یافته‌های این نظریه این است که تکواژها و واژه‌ها نمی‌توانند از یک پایانه بازنمون شوند؛ در عوض، یک تکواژ می‌تواند چندین پایانه نحوی را پوشش دهد. در این نظریه واژگان نمی‌تواند پیش از نحو باشد، یعنی نحو نمی‌تواند از واژگان فرافکنده شود. در واقع، نحو عناصر واژگانی را با گرد آوردن درخت‌ها خلق می‌کند (استارک^۶، ۲۰۰۹).

ریزنحو برگرفته از نتایج برنامه کمینه‌گرایی است. در کمینه‌گرایی، مؤلفه‌های نحوی نقش مهمی ایفا می‌کنند، آنها مسئول گزینش مقوله‌ها و مطابقت هستند، حرکت‌ها را به وجود می‌آورند و نظام محاسباتی نحوی را تنظیم می‌کنند. اتم‌های سازنده در کمینه‌گرایی تکواژها هستند نه مؤلفه‌ها؛ مادامی که مؤلفه‌ها در نظام محاسباتی نقش متمایزی داشته

¹ J. Romeu

² C. Savu

³ H. Borer

⁴ G. Ramchand

⁵ terminal nodes

⁶ M. Starke

باشند، تکواژها نیز به عنوان پایانه‌ها، نقش متمایزی دارند. در ریزنحو، مؤلفه‌ها نه تنها نظام محاسباتی نحوی را تشکیل می‌دهند، بلکه آنها اتم‌های سازنده نیز هستند (دکانی^۱، ۲۰۰۹: ۵۰). زمانی که نحو، گروه‌های نحوی را از مؤلفه‌ها می‌سازد، هیچ بسته مؤلفه‌ای^۲ در درخت‌ها وجود نخواهد داشت و برای همین است که هر مؤلفه در این رویکرد به نوبه خود یک هسته و یک پایانه است. بدیهی است که در این صورت تکواژها می‌توانند بیش از یک مؤلفه را بازنمون کنند و تکواژهایی که به صورت چند مؤلفه شناسایی می‌شوند، به چندین پایانه بازنمون می‌شوند. در این صورت پایانه‌ها کوچکتر از تکواژ خواهند بود و نیز بسته به اینکه چه تعداد مؤلفه را شناسایی می‌کنند، تکواژها پیچیدگی نحوی و نیز اندازه متفاوت خواهند داشت (همان: ۵۱).

بر طبق دیدگاه ریزنحو، نحو ساختارش را با گرفتن مؤلفه‌های اتمی و مرتب کردن آن به وسیله ادغام می‌سازد. تکواژها نشان می‌دهند که چگونه این ساخت‌های نحوی در واژگان ذخیره می‌شوند. این ساختار در واژگان به صورت یک واحد ذخیره می‌شود، سپس با محتوای واجی و معنایی جفت می‌شود و در نهایت این ساختار به صورت زیر نمایش داده می‌شود (پانچوا، ۲۰۱۱):

> محتوای معنایی؛ ساخت نحوی؛ محتوای واجی < ↔ تکواژ (۱)

یکی از کاربردهای نظریه ریزنحو بررسی و تجزیه مسیرنمایی است. همانگونه که ذکر شد ریزنحو برآمده از نتایج کمینه‌گرایی است و در این میان تجزیه مسیرنمایی در ریزنحو نیز از نتایج و پیامدهای تجزیه مسیرنمایی در برنامه کمینه‌گرایی و رویکرد حاکمیت و مرجع‌گزینی است. در کمینه‌گرایی، آیانو^۳ (۲۰۰۱) به گروه حرف‌اضافه‌ای لایه‌ای^۴ اشاره می‌کند. برطبق نظر آیانو (۲۰۰۱: ۱۵) حروف اضافه دو نوع است، واژگانی و نقشی که به ترتیب با P و p نشان داده می‌شود. ساختار گروه حرف‌اضافه‌ای، لایه‌ای است که در آن p نقشی گروه حرف‌اضافه‌ای را به عنوان متممش می‌گیرد، همانند اینکه هسته تصریف (I)، گروه فعلی (VP) را به عنوان متممش می‌پذیرد. گروه حرف‌اضافه‌ای لایه‌ای هسته دیگری به نام اسم (N) مکانی دارد. برطبق مؤلفه‌بندی آیانو (همان: ۱۷) از گروه حرف‌اضافه‌ای $P = [-N, -V, -]$ و $F = [-N, -V, +F]$ ؛ به این ترتیب که حروف اضافه واژگانی مانند front در انگلیسی فاقد مؤلفه فعلی، اسمی و نقشی هستند، اما حروف اضافه نقشی مانند in دارای مؤلفه نقشی هستند. گروه حرف‌اضافه‌ای نقشی بر گروه حرف‌اضافه‌ای واژگانی مسلط است. در رویکرد ریزنحو از این نتایج استفاده شده است. حروف اضافه واژگانی در گروه جزءمحوری^۵ جای دارند و حروف اضافه نقشی در دو هسته مکانی و جهتی جای می‌گیرند. هسته جهتی خود به هسته‌های های دیگر از جمله مقصد^۶، مبدأ^۷ و گذر^۸ تقسیم می‌شوند که این هسته‌ها را مسیرنما می‌نامیم. به عنوان مثال در نظر بگیرید که نحو مؤلفه‌های اتمی مکان و جزءمحوری را در ساختار زیر با هم ترکیب کرده است (پانچوا، ۲۰۱۱: ۱۰۶):

(۲)

¹ E. Dékány

² feature bundles

³ S. Ayano

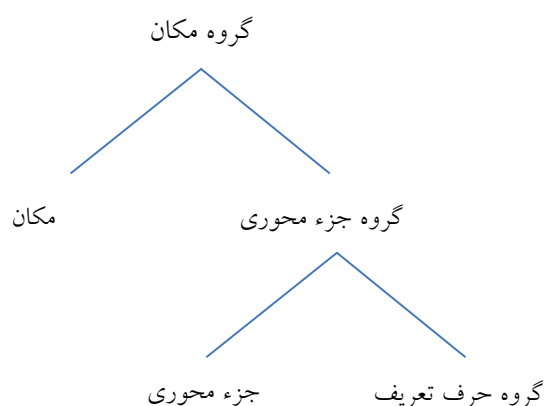
⁴ The layered preposition phrase

⁵ axial part

⁶ goal

⁷ source

⁸ route

واژگانی‌شدگی در این رویکرد عملیاتی پسانحوی است و یک تکواژ می‌تواند چندین گره پایانی را در درخت نحوی واژگانی کند. اینکه کدام گره پایانی را یک تکواژ واژگانی می‌کند، به مؤلفه تکواژ بستگی دارد. بازنمایی بیش از یک گره پایانی به روش‌های گوناگون قابل دسترسی است: به وسیله حرکت هسته به طوری که اتصال چندگانه یک عنصر واژگانی به چندین پایانه امکان‌پذیر می‌شود؛ با بازنمون گسترده^۱ که در آن یک عنصر واژگانی تمام ساختار نحوی را واژگانی می‌کند، و یا با بازنمون گروهی که به عناصر واژگانی اجازه می‌دهد تا گره‌های غیرپایانی را بازنمون کنند. در نظریه ریزنحو، واژگانی‌شدگی تحت حاکمیت اصل فرامجموعه صورت می‌پذیرد. این اصل حاکی از آن است که یک نمود واجی در یک گره درج می‌شود به شرط آن که مدخل واژگانی‌اش دارای سازه‌ای باشد که با آن گره مطابقت دارد (پانچوا، ۲۰۰۹: ۱۷).

اصل فرامجموعه از جمله اصول مطرح در ریزنحو است. در پانچوا (۲۰۱۱: ۱۱۸) برای توضیح این اصل، مثالی از زبان هندی آورده شده است که در اینجا این پدیده را با مثالی از زبان فارسی شرح می‌دهیم.

(۳) هواپیما از روی دریا پرواز کرد.

الف. هواپیما از روی دریا گذر کرده است.

ب. مبدأ پرواز هواپیما از روی دریا بوده است.

برطبق شم‌زبانی نگارندگان، جمله (۳) از جمله جملات مبهم است و می‌تواند دو خوانش متمایز (الف) و (ب) را از آن داشت. نمود نحوی زیرساختی این دو مسیرنما با هم متفاوت است، یکی مسیرنمای گذر^۲ و دیگری مسیرنمای مبدأ را نشان می‌دهد.

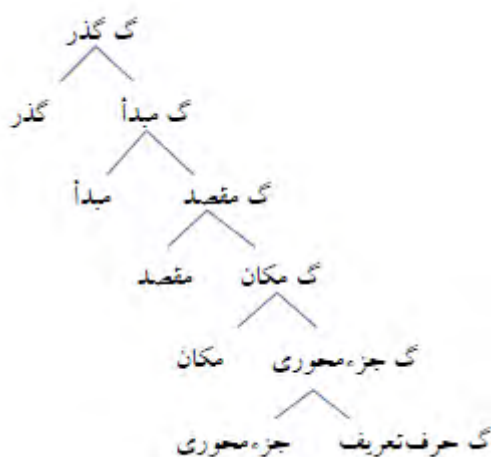
در (۴) مسیرنمای «از» دو ساختار متفاوت را واژگانی می‌کند: در (الف) خوانش گذر (یعنی کل مسیر) و در (ب) خوانش مبدأ (یعنی ابتدای مسیر) از آن استنباط می‌شود. نکته مهم اینجاست که این دو ساختار با یکدیگر در رابطه «فرامجموعه- زیرمجموعه»^۳ هستند. مؤلفه‌های نحوی سازنده مسیرنمای مبدأ زیرمجموعه مؤلفه نحوی مسیرنمای گذر هستند.

(۴) الف. مسیرنمای گذر (پانچوا، ۲۰۱۱)

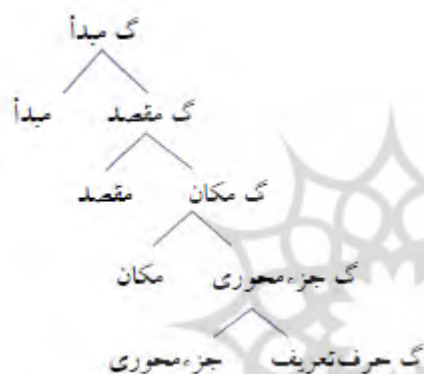
^۱ spanning

^۲ route

^۳ superset- subset

ب. مسیرنمای مبدأ (همان)

موارد مشابه هم‌شکلی در چارچوب صرف توزیعی با فرض کم‌مشخص‌بودگی عناصر واژگانی تحت عنوان «اصل زیرمجموعه»^۱ آورده شده است:

(۵) اصل زیرمجموعه (هله^۲، ۱۹۹۷): محتوای واجی یک عنصر واژگانی در یک تکواژ، در گره پایانی درج می‌شود، اگر آن عنصر بر تمام یا زیرمجموعه‌ای از مؤلفه‌های دستوری پایانه منطبق باشد. اگر عنصر واژگانی دارای مؤلفه‌هایی باشد که در تکواژ موجود نباشد، درج صورت نمی‌گیرد.

به بیانی رساتر، اصل زیرمجموعه به این موضوع اشاره دارد که یک عنصر واژگانی یک پایانه را در نمودار درختی واژگانی می‌کند، اگر مؤلفه‌های مشخص‌شده آن عنصر زیرمجموعه مؤلفه‌های ذکرشده در پایانه باشد. البته این فرض در نظر گرفته می‌شود که یک پایانه شامل بیش از یک مؤلفه است؛ علاوه بر این، درج واژگانی تنها محدود به پایانه می‌شود (دیدگاه هله)، در صورتی که در نظریه ریزنحو ترتیبی اتخاذ شده است که درج در گره‌های گروهی هم صورت پذیرد. بر همین اساس، تعریف اصل زیرمجموعه باید اصلاح شود و حوزه درج واژگانی به گره‌های گروهی افزایش یابد. مشکل عمده‌ای که باقی می‌ماند این است که اصل زیرمجموعه به مؤلفه‌های موجود در نمودار درختی این امکان را می‌دهد تا بدون تجلی آوایی بمانند. این موضوع خلاف اصل واژگانی‌شدگی جامع چرخه‌ای^۳ است که عنوان می‌کند هر مؤلفه

^۱ subset principle

^۲ M. Halle

^۳ cyclic exhaustive lexicalization

نحوی در نمودار درختی باید در انتهای هر چرخه تجلی آوایی داشته باشد، یعنی واژگانی شود (پانچوا، ۲۰۱۱: ۱۱۹). بنابراین برای توجیه هم‌شکلی در زبان‌هایی مانند فارسی که رابطه «زیرمجموعه- فرامجموعه» بین تکواژها (و ساخت‌های) نحوی وجود دارد، با پذیرفتن بازنمون گروهی، لازم است اصل زیرمجموعه تغییر کند. در این رابطه استارک (۲۰۰۹) اصل فرامجموعه را پیشنهاد می‌کند:

(۶) اصل فرامجموعه: یک عنصر واژگانی با یک گره منطبق است، اگر مدخل واژگانی‌اش با سازه‌ای شامل همان گره مشخص شود. بنابراین، این انطباق نیازمند آن است که نمودار درختی ذخیره‌شده در یک عنصر واژگانی مشابه یا بزرگتر از گره‌ای باشد که در آن درج شده است.

همانگونه که در نمودارهای درختی (۴) نشان داده شد، ساختار مسیرنمای گذر بزرگتر از ساختار مسیرنمای مبدأ است؛ برای همین این امکان فراهم می‌شود که ساختار کوچکتر یعنی مسیرنمای مبدأ واژگانی شود. بر همین اساس، هم‌شکلی «گذر = مبدأ» در فارسی به این خاطر محقق می‌شود که اصل فرامجموعه به مدخل واژگانی امکان می‌دهد تا ساخت‌های نحوی را که مشابه یا کوچکتر از ساختار مورد نظر است، واژگانی کند.

۲. تحلیل داده‌ها

در این بخش ابتدا به طبقه‌بندی مسیرنما براساس رویکرد ریزنحو می‌پردازیم و در ادامه پس از بررسی ساختار نحوی سه مسیرنمای اصلی مبدأ، مقصد و گذر، الگوهای هم‌شکلی را در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی و لری مینجایی مورد تحلیل قرار می‌دهیم.

۱-۲. طبقه‌بندی مسیرنماها

طبقه‌بندی مسیرنماها براساس مشخصه‌های مختلفی صورت گرفته است که خلاصه آن در جدول (۱) آمده است. این جدول برگرفته از تقسیم‌بندی هشت‌گانه پانچوا (۲۰۱۱) است و توصیف و تحلیل مسیرنمایی که در مقاله حاضر صورت گرفته، براساس همین تقسیم‌بندی است. طبق این جدول، براساس این که مسیرنمایی در جهت خاصی باشد (دور از مبدأ یا به سوی مقصد) به دو گروه عمده مسیرنماهای جهتی و غیرجهتی تقسیم می‌شوند و نیز براساس این که پیکره از مکانی به مکان دیگر انتقال یافته، مسیرنماها به دو گروه با انتقال و بدون انتقال تقسیم می‌شوند. مسیرنماهای باانتقال براساس اینکه مبدأ، مقصد و یا مسیر بین این دو جزء مسیر باشد به زیرگروه غیرمحدود و اگر مبدأ یا مقصد جزء مسیر نباشد به زیرگروه محدود تقسیم می‌شوند.

همان‌گونه که در جدول (۱) آورده شده است، مسیرنماها براساس دو مشخصه اصلی تقسیم‌بندی شده‌اند. علائم مثبت و منفی و نیز ۰ و ۱ مربوط به معنی شناسی مسیرنماها است. نقطه ۰ مبدأ مسیر و ۱ مقصد مسیر را مشخص می‌کند و مقصود از علامت مثبت مسیری است که زمینه در آن است، مثلاً در مسیرنمای هم‌پایانی زمینه در مقصد قرار دارد و در مسیرنمای هم‌آغازی زمینه در مبدأ است (زوارتز^۱، ۲۰۰۵). اولین مشخصه وجود یا عدم وجود جهت است.

^۱ J. Zwarts

جدول ۱: تجزیه مسیرنمایی

غیرجهتی	جهتی			
	مبدأ	مقصد	گذر	
گذرا ^۳ از کنار ... -----++++----- ۰ ۱	هم آغازی ^۲ از / بیرون از ... ++++----- ۰ ۱	هم پایانی ^۱ به / به درون ... -----++++ ۰ ۱	غیرمحدود	با انتقال
	خروجی باشروع از ... +----- ۰ ۱	پایانی تا ... -----+ ۰ ۱	محدود	
گسترده ^۶ درطول ... +++++++ ۰ ۱	بازگشتی ^۵ دور از ... ----- ۰ ۱	تقریبی ^۴ به سوی ... ----- ۰ ۱	غیرانتقالی	بدون انتقال

براساس این مشخصه مسیرنماها می‌توانند جهتی یا غیرجهتی باشند که مسیرنمای جهتی به دو زیرگروه مبدأ و مقصد تقسیم می‌شوند. مسیرنمای مبدأ جهتی عکس حالت مسیرنمای مقصد جهتی است. برخلاف مسیرنمای مبدأ و مقصد، مسیرنماهای غیرجهتی (گذر) فاقد جهت حرکت هستند. دومین مشخصه که در جدول (۱) آورده شده، وجود یا عدم وجود انتقال است. مسیرهایی که فاقد انتقال هستند مسیرنماهای غیرانتقالی نامیده می‌شوند و مسیرنماهای دارای انتقال به دو دسته انتقالی و محدود تقسیم می‌شوند. همانگونه که گفته شد، مسیرنماهای گذر نوع محدود ندارند چون نقطه آغازی یا پایانی برای آنها مطرح نیست.

۲-۲. ساختار نحوی مسیرنمای مقصد، مبدأ و گذر

گره گروه مسیر و هسته مسیر در نمودار درختی اولین بار در آثار کوپمن^۷ (۲۰۰۰) و ون ریمزدایک^۸ و هایبرگت^۹ (۲۰۰۲) آورده شده است. هسته این گره بر گره مکان تسلط دارد و شامل مسیرنماهای جهتی می‌شود. ایده ساختار [مسیر مکان] از زبان‌هایی آورده شده است که یک مسیرنما به لحاظ ساختاری شامل یک مکان‌نماست. به عنوان مثال در زبان آراواکان^۱ که در پرو گفت و گو می‌شود، مسیرنماهای مبدأ و مقصد در خود، مکان‌نما را هم شامل می‌شوند. داده‌ها از پانچوا (۲۰۰۹: ۱۱) گرفته شده است:

¹ Cofinal

² Coinitial

³ transitive

⁴ Approximative

⁵ Recessive

⁶ Prolative

⁷ H. Koopman

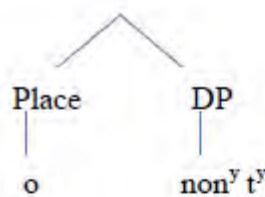
⁸ H. van Riemsdijk

⁹ R. Huybregts

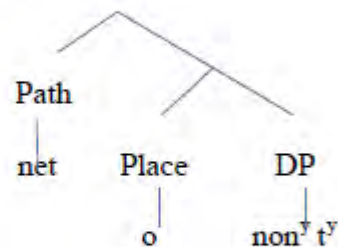

(7) non^y t^y-oCanoe-LOC^۳

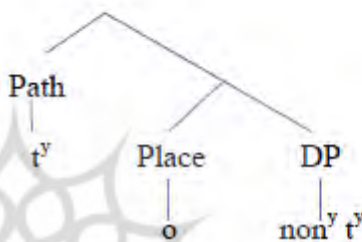
'in the canoe'

(8) a. non^y t^y-o-netCanoe-LOC-ALL^۷

'towards the canoe'

(9) b. non^y t^y-o-t^yCanoe-LOC-ABL^۸

'from the canoe'

در مرحله بعد براساس زبان‌هایی که پانچوا (۲۰۰۹: ۱۲) در جدول (۲) آورده، این نتیجه به دست می‌آید که مسیرنمای مبدأ به لحاظ ساختوازی شامل مسیرنمای مقصد است:

جدول ۲: زبان‌هایی که نشانه مبدأ نما (ازی)^۲ به لحاظ ساختوازی شامل نشانه مقصدنما (تایی)^۳ است.

مانسی، اوگریک ^۲	اوجوماتاکو، اورو-چیپایا ^۶	اینگوش، ناخ ^۵	کچوا، آراواکان	
-t	-tá	-ğ	-pi	مکان نما
-n	-ki	-ga	-man	مسیرنمای مقصد
-n-əl	-ki-stani	-ga-ra	-man-ta	مسیرنمای مبدأ

بنابراین می‌توان نمودار درختی (۱۰) را برای نشان دادن این مطلب که مسیرنمای مبدأ به لحاظ ساختوازی شامل مسیرنمای مقصد است، ترسیم کرد:

^۱ Arawakan

^۲ ablative

^۳ allative

^۴ Quechua

^۵ Ingush Nakh

^۶ Uchumataqu Uru-Chipaya

^۷ Mansi Ugric

پانچوا (۲۰۰۹: ۱۳) اظهار کرده است که تاکنون به زبانی برنخورده است که عکس این عمل در آن مشاهده شود، یعنی مسیرنمای مقصد به لحاظ ساختوازی شامل مسیرنمای مبدأ باشد.

پانچوا (همان) براساس داده‌هایی از زبان اوار^۱ و چند زبان دیگر به این نتیجه دست می‌یابد که مسیرنمای گذر به لحاظ ساختوازی شامل مسیرنمای مبدأ می‌شود. بنابراین در نمودار درختی گره بالایی گروه مبدأ را به خود اختصاص می‌دهد.

جدول ۳: حالت‌های فضایی زبان اوار

مسیرنمای گذر	مسیرنمای مبدأ	مسیرنمای مقصد	مکان‌نما	
-da-ssa-n	da-ssa	-d-e	-da	بر (بالای)
-q-a-n	-q-a	-q-e	-q	در
-λ ^۲ -a-n	-λ ^۲ -a	-λ ^۲ -e	-λ ^۲	زیر
-λ-a-n	-λ-a	-λ-e	-λ	درمیان
-ssa-n∅	-ssa∅	-e∅	∅	در جسمی میان‌تهی

تحلیل مسیرنمایی مسیرنماهای گذر، مبدأ و مقصد در (۱۱) آورده شده است و همانگونه که در جدول (۳) مشاهده می‌شود مسیرنمای مقصد ساده‌ترین ساختوازه را دارد.

پانچوا معتقد است این ساختارها همگانی هستند. بنابراین در تمام زبان‌ها مسیرنمای مبدأ در گره بالای مسیرنمای مقصد قرار می‌گیرد، حتی در زبان‌هایی که این موضوع به لحاظ ساختوازی روشن نیست. همین امر در مورد مسیرنمای گذر صدق می‌کند (همان).

۲-۳. هم‌شکلی مسیرنماها

اسپنسر^۲ (۱۹۹۱) هم‌شکلی را عدم توانایی یک عنصر در ساختن تمایز صرفی-نحوی می‌داند. بائرمن^۳ و دیگران (۲۰۰۵: ۱) هم‌شکلی را فصل مشترک^۴ صرف و نحو می‌دانند و در جای دیگر (همان: ۲) هم‌شکلی را عدم تطابق^۵ بین صرف و

^۱ Avar

^۲ A. Spencer

^۳ M. Baerman

^۴ interface

^۵ mismatch

نحو عنوان کرده‌اند. اما لوراگی^۱ (۲۰۰۳: ۵۰) بر این باور است که اخیراً کاربرد کلمه هم‌شکلی به هم‌پوشانی در زمانی^۲ در نقش‌های معنایی و نیز به چندمعنایی^۳ حالت‌ها و حروف اضافه گسترش یافته است. پانچوا (۲۰۱۱: ۲۱۸) هم‌شکلی را بر دو نوع واقعی و ظاهری تقسیم می‌کند. به باور وی، هم‌شکلی ظاهری به موردی اطلاق می‌شود که یک عنصر واژگانی ساختار یکسانی را در نحو برای بیان مسيرنما، واژگانی می‌کند و گره‌(های) واژگانی نشده توسط سایر عناصر واژگانی پشتیبان^۴ بازنمون می‌شود. به نظر می‌رسد که دو (یا چند) خوانش وجود داشته باشد، اما این ابهام حقیقی نیست چون حداقل یکی از خوانش‌ها به کمک یکی از عناصر پشتیبان بیان می‌شود، به بیان روشن‌تر هم‌شکلی ظاهری زمانی است که یک عنصر واژگانی همواره یک ساختار نحوی را واژگانی کند، ابهام وقتی رخ می‌دهد که این ساختار نحوی عضوی از یک ساختار بزرگتر باشد که در آن هسته‌هایی که با آن عنصر واژگانی نمی‌شوند با عنصر دیگری واژگانی شوند. در مقابل هم‌شکلی واقعی زمانی است که یک تکواژ دو ساختار متمایز را تحت رابطه فرامجموعه- فرومجموعه واژگانی کند؛ به عبارت دیگر، در هم‌شکلی واقعی یک عنصر واژگانی دو یا چند ساختار نحوی متمایز را بازنمون می‌کند یکی از نتایج مهم اصل فرامجموعه در نظریه ریزنحو، این است که یک عنصر واژگانی می‌تواند بیش از یک ساختار نحوی را بازنمون کند. این به آن خاطر است که این عنصر واژگانی قادر است ساخت نحوی موردنظر و نیز تمام شاخه‌های زیرین را بازنمون کند. این موضوع در تجزیه مسيرنمایی گذر مصادق دارد. نشانه مسيرنمای گذر که دارای مشخصه‌های <گذر، مبدأ، مقصد، مکان> می‌باشد باید بتواند علاوه بر مسيرنمای گذر، مسيرنمای مبدأ، مقصد و مکان را نیز بازنمون کند. در زیر مثالی از زبان هندی آورده شده است که نشانه مسيرنمای گذر، تنها مسيرنمای گذر را بیان نمی‌کند. در این مثال بین خوانش گذر و مبدأ بودن مسيرنما ابهام وجود دارد (پانچوا، ۲۰۰۹: ۲۰):

(12) bacca kaar-ke saamne-see calaa.
child car- GEN^۵ front-ABL walk

(i) 'The child walked from in front of the car'

(ii) 'The child walked via in front of the car'

این ابهام را به سادگی می‌توان به وسیله تحلیل مسيرنمایی و واژگانی‌سازی براساس اصل فرامجموعه پاسخ داد. در زبان هندی تکواژ see- دارای مشخصه‌های <گذر، مبدأ، مقصد، مکان> است، بنابراین می‌تواند هم کل مسيرنمای گذر را و هم مسيرنمای مبدأ را بازنمون کند. به این نوع هم‌شکلی، هم‌شکلی واقعی گفته می‌شود. این نظام پیش‌بینی می‌کند که در زبان‌های دنیا هم‌شکلی و تلفیق هسته‌های مجاور می‌تواند وجود داشته باشد، به عنوان مثال در نمودار (۱۱)، هم‌شکلی هسته‌های گذر و مبدأ و یا مبدأ و مقصد که در مجاورت یکدیگر قرار دارند، پدیده‌ای است که در چندین زبان دنیا دیده می‌شود (همان). در زبان گرجی هم‌شکلی مکان‌نما = مسيرنمای مقصد وجود دارد (کرسلز، ۲۰۰۸). به این معنا که مکان‌نما و مسيرنمای مقصد با تکواژ یکسانی واژگانی می‌شوند.

¹ S. Luraghi

² diachronic overlap

³ polysemy

⁴ supporting

⁵ Genetive حالت اضافه

⁶ D. Creissels

جدول ۴: مکان‌نما، مسیرنمای مقصد و مبدأ در زبان گرجی

-tan	-ši	مکان‌نما
		مسیرنمای مقصد
-gan	-dan	مسیرنمای مبدأ

هم‌شکلی واقعی زمانی در مورد گرجی رخ می‌دهد که وندهای -ši و -tan در بافتی یکسان با فعلی یکسان همراه شوند، مانند مثال هندی. اما اگر این دو وند نتوانند هم ساختار مکانی و هم مقصدی را بازنمون کنند، دیگر هم‌شکلی در مورد آنها صادق نخواهد بود. براساس داده‌هایی از وگت^۱ (۱۹۷۱، به نقل از پانچوا، ۲۰۱۱: ۲۱۹) این موضوع را بررسی می‌کنیم:

13. a. kalak-ši vexovrob

«من در شهر زندگی می‌کنم»

زندگی می‌کنم مکان‌نما-شهر

b. kalak-ši midavar

«من به شهر رفتم»

رفتم مقصدنما-شهر

14. a. čems megozar-tan vig'avi

«من در مکان دوستم بودم»

بودم مکان‌نما-دوست من

b. čems megozar-tan mivedi

«من به مکان دوستم رفتم»

رفته‌ام مقصدنما-دوست من

از داده‌های گرجی اینگونه استنباط می‌شود که تعبیر مکان‌نما از -ši و -tan زمانی محقق می‌شود که فعل جمله ایستایی باشد، مثل «زندگی کردن» و «بودن»، و تعبیر مقصدنما زمانی برداشت می‌شود که فعل جمله حرکتی باشد، مثل «رفتن». بنابراین در این مورد هم‌شکلی واقعی رخ نداده است، خوانش مقصدنما در مثال‌های b در نتیجه تأثیر فعل حرکتی «رفتن» در واژگانی کردن هسته مقصدنماست.

در ادامه به بررسی الگوهای هم‌شکلی مسیرنماها در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی و لری می‌پردازیم.

۲-۳-۱. هم‌شکلی در فارسی

زبان فارسی نیز یک حرف اضافه ابهام‌برانگیز دارد و آن «از» است. «از» به عنوان مسیرنمای گذر هنگامی به کار می‌رود که فعل جمله «گذشتن» یا «رد شدن» باشد.

(۱۵) الف. بچه از باغ گذشت.

ب. بچه از پل رد شد. (ماهوتیان، ۱۹۹۷: ۱۶۶)

بقیه افعال در ترکیب با حرف اضافه «از» تنها تعبیر مبدأ بودن را می‌رسانند:

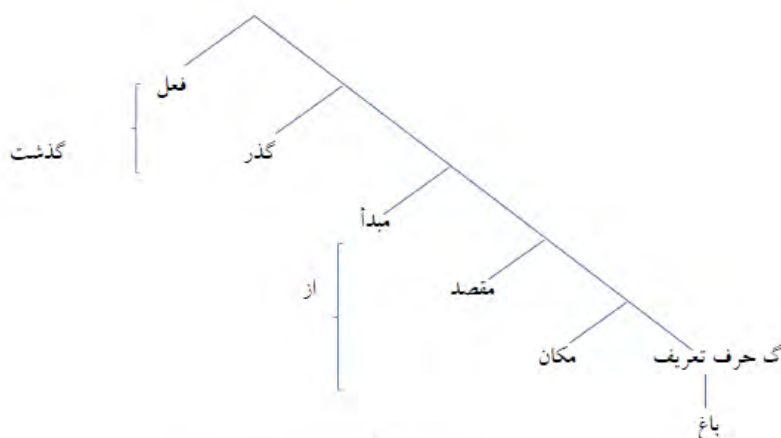
(۱۶) بچه از باغ دوید. (همان)

مورد زبان فارسی با مورد زبان هندی کاملاً متفاوت است. حرف اضافه «از» در فارسی بین مسیرنمای مبدأ و گذر ابهام ایجاد نمی‌کند. در واقع «از» مسیرنمای مبدأ است و تنها در ترکیب با دو فعل معنای مسیرنمای گذر از آن استنباط می‌شود.

^۱ H. Vogt

بنابراین می‌توان گفت دو فعل «گذشتن» و «ردشدن» بخشی از ساخت نحوی مسیرنمایی را واژگانی می‌کنند. به عبارت دیگر، «گذشتن» و «ردشدن» نه تنها بخش فعلی را بلکه هسته گذر را نیز واژگانی می‌کنند و «از» نیز در واقع گروه مبدأ را واژگانی می‌کند (پانچوا، ۲۰۰۹: ۲۴).

(۱۷)

این تحلیل نشان می‌دهد که افعال فارسی که متعلق به افعال گذر^۱ نیستند، نمی‌توانند با حرف اضافه «از» گذر را تداعی کنند. دلیل آن را می‌توان در اصل واژگانی کردن جامع^۲ جستجو کرد که در این ساختار هسته گذر نمی‌تواند واژگانی شود. این موضوع در نمودار (۱۶) که درباره فعل «دویدن» است نشان داده شده است. از آنجا که این فعل مشخصه <گذر> را در خود ندارد، بنابراین از این نمودار نمی‌توان خوانش گذر داشت:

(۱۸)

ساخت زیرین هسته گذر، یعنی گروه مبدأ، با حرف اضافه مبدأنمای «از» واژگانی می‌شود. بنابراین در اینجا مثالی از فعلی آورده شد که یک هسته را در ساخت نحوی واژگانی می‌کند که در زبان‌های دیگر با حرف اضافه فضایی^۳، مثل through در زبان انگلیسی، واژگانی می‌شود (پانچوا، ۲۰۰۹: ۲۵). به نظر می‌رسد که در زبان فارسی «از» مسیرنمای گذر

^۱ route verbs

^۲ exhaustive lexicalization principle

^۳ spatial adpositions

و مبدأ را با هم تلفیق می‌کند، اما در واقعیت این حرف اضافه تنها ساختار مبدأ را بازنمون می‌کند. به این نوع هم‌شکلی، هم‌شکلی ظاهری^۱ گفته می‌شود (نمودارهای ۱۷ و ۱۸). به اعتقاد پانچوا (۲۰۱۰) موارد هم‌شکلی که بالقوه می‌تواند وجود داشته باشد به شرح (۱۹) است که دو مورد آخر در زبانی یافت نشده است:

- (۱۹) الف. مکان‌نما = مسیرنمای مقصد = مسیرنمای مبدأ ب. مکان‌نما = مسیرنمای مقصد ≠ مسیرنمای مبدأ
ج. مکان‌نما ≠ مسیرنمای مقصد ≠ مسیرنمای مبدأ د. مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ ≠ مسیرنمای مقصد
ه. مکان‌نما ≠ مسیرنمای مقصد = مسیرنمای مبدأ

زبان فارسی در الگوی هم‌شکلی از الگوی سوم تبعیت می‌کند، یعنی مکان‌نما، مسیرنمای مقصد و مسیرنمای مبدأ هر یک با تکواژ جداگانه‌ای واژگانی می‌شود: مکان‌نما با «در»، مسیرنمای مقصد با «به» و مسیرنمای مبدأ با «از». همانگونه که ذکر شد تنها مورد هم‌شکلی بین مسیرنمای مبدأ و گذر است. موارد هم‌شکلی در هندی، فارسی و انگلیسی در نمودارهای (۲۰) نشان داده شده است (پانچوا، ۲۰۱۱: ۲۰۰):

(۲۰) الف. هم‌شکلی واقعی در هندی

مکان	مقصد	مبدأ	گذر	فعل	مسیرنمای گذر
					-see
				فعل	
مکان	مقصد	مبدأ	فعل	مسیرنمای مبدأ	
					-see
				فعل	

ب. هم‌شکلی ظاهری در فارسی:

مکان	مقصد	مبدأ	گذر	فعل	مسیرنمای گذر
				فعل	
مکان	مقصد	مبدأ	فعل	مسیرنمای مبدأ	
				فعل	

ج. انگلیسی بدون هم‌شکلی

مکان	مقصد	مبدأ	گذر	فعل	مسیرنمای گذر
					via
				فعل	
مکان	مقصد	مبدأ	فعل	مسیرنمای مبدأ	
					from
				فعل	

۲-۳-۲. هم‌شکلی در کردی کرمانشاهی

در این بخش به بررسی هم‌شکلی مسیرنماها در زبان کردی کرمانشاهی پرداخته می‌شود. یکی از موارد هم‌شکلی در این زبان همانند زبان فارسی هم‌شکلی بین مسیرنمای گذر و مبدأ است که در اکثر موارد از نوع هم‌شکلی ظاهری است و می‌توان از بافت به مفهوم مسیرنما پی برد:

^۱ spurious/ fake syncretism

(21) Ali wa dokān rad bü. «علی از مغازه رد شد»

شد رد دکان مسیرنمای گذر علی

(22) awāna wa madrasa čün «آنها از مدرسه رفتند»

رفتند مدرسه مسیرنمای مبدأ آنها

تا بدینجا در بررسی این زبان مسیرنمای گذر و مسیرنمای مبدأ با یک تکواژ واژگانی می‌شود، بنابراین هم‌شکلی بین مسیرنمای گذر و مبدأ وجود دارد.

در بررسی جملات و بافت‌های مختلف از این زبان، مشخص شد که در مورد معدودی از افعال ایستایی مانند «ماندن»، به عنوان فعل واژه‌بست پذیر، اگر در گروه فعلی فعل در جایگاه آغازین باشد، مکان‌نما به صورت واژه‌بست a- به فعل متصل می‌شود (مثال ۲۳) و اگر فعل در جایگاه پایانی باشد، مکان‌نما به صورت wa یا la نمود می‌یابد^۱ (مثال ۲۴). در مورد افعالی که واژه‌بست نمی‌پذیرند (یعنی در اکثر موارد)، فعل چه پایانی باشد و چه آغازی، مکان‌نما به صورت wa یا la ظاهر می‌شود (۲۵)^۲.

(23) Maryam man=a madrasa «مریم در مدرسه ماند»

مدرسه مکان‌نما=ماند مریم

(24) Maryam wa/la madrasa man «مریم در مدرسه ماند»

ماند مدرسه مکان‌نما مریم

(25) a. Maryam wa/la madrasa dars x^wanēd «مریم در مدرسه درس می‌خواند»

می‌خواند درس مدرسه مکان‌نما مریم

b. Maryam dars x^wanēd wa/la madrasa

مدرسه مکان‌نما می‌خواند درس مریم

در مورد معدودی از افعال مانند «آمدن» و «رفتن»، به عنوان فعل حرکتی واژه‌بست پذیر، اگر گروه فعلی فعل پایانی باشد، آنگاه مسیرنمای مقصد با تکواژ wa واژگانی می‌شود (مثال ۲۶) و زمانی که فعل آغازی باشد، به صورت واژه بست a- ظاهر می‌شود (مثال ۲۷). در مورد افعالی که واژه‌بست نمی‌پذیرند، چه فعل پایانی باشد و چه آغازی، تکواژ wa مسئول واژگانی کردن هسته مقصد است (مثال ۲۸)^۳.

(26) a. Ali wa dokkān čü⁴ «علی به مغازه رفت»

رفت مغازه مسیرنمای مقصد علی

b. awāna wa madrasa hāten «آنها به مدرسه آمدند»

آمدند مدرسه مسیرنمای مقصد آنها

^۱ بنا به نظر گویشور اهل کرمانشاه la کاربرد بیشتری دارد و بنا به گویشور اهل سنقر wa کاربرد بیشتری دارد.

^۲ بقیه مثال‌ها در این مورد در پیوست ۱ آمده است.

^۳ نمونه‌های بیشتر در پیوست ۲ آمده است.

^۴ البته این ساختار کاربرد کمی دارد و به جای آن از ساختار Ali čü dokkan استفاده می‌شود.

(27) a.	awāna	čün=a	madrasa	«آنها به مدرسه رفتند»
	آنها	مسیرنمای مقصد=رفتند	مدرسه	
b.	awāna	hāten=a	madrasa	«آنها به مدرسه آمدند»
	آنها	مسیرنمای مقصد=آمدند	مدرسه	

در مورد مسیرنمای مبدأ، در مورد تمامی افعال حرکتی، فعل چه در وضعیت آغازی باشد و چه پایانی، تکواژ wa یا la هسته مبدأ را واژگانی می‌کند^۱ (مثال ۲۸).^۲

(28) a.	awāna	wa/la	madrasa	čün	«آنها از مدرسه رفتند»
	آنها	مسیرنمای مبدأ	مدرسه	رفتند	
b.	awāna	čün	wa/la	madrasa	
	آنها	رفتند	مسیرنمای مبدأ	مدرسه	

در گروه فعلی که فعل پایانی است مسیرنمای مبدأ و مکان‌نما با تکواژی همسان واژگانی می‌شوند، اما دلیل این که این هم‌شکلی ظاهری است و ابهامی در درک جمله به وجود نمی‌آید این است که نوع فعل (حرکتی یا ایستایی) در واژگانی کردن مسیرنما یا مکان‌نما دخیل است. از طرفی جایگاه فعل هم در مورد افعال واژه‌بست پذیر مهم است چون مکان‌نما در صورت فعل آغازی بودن به گونه‌ای دیگر واژگانی شود و اینکه در مسیرنمای مقصد و مبدأ فعل می‌تواند حرکتی و از یک نوع باشد.

به نظر نگارندگان براساس اینکه فعل واژه‌بست پذیر در گروه فعلی در جایگاه آغازین (فعل آغازی) و یا در جایگاه پایانی باشد (فعل پایانی)، دو الگوی متفاوت برای هم‌شکلی می‌توان در نظر گرفت که در (۲۹) آورده شده است:

(۲۹) الف. وضعیت فعل پایانی: مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ = مسیرنمای مقصد

ب. وضعیت فعل آغازی: مکان‌نما = مسیرنمای مقصد $\neq$ مسیرنمای مبدأ

وضعیت (الف ۲۹) زمانی رخ می‌دهد که فعل واژه‌بست پذیر در جایگاه پایانی گروه فعلی باشد، در آن صورت هر سه هسته مکان‌نما، مسیرنمای مقصد و مبدأ با تکواژ wa واژگانی میشوند (با این تفاوت که مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ با تکواژ la نیز واژگانی می‌شوند). حالت (ب ۲۹) زمانی است که فعل واژه‌بست پذیر در جایگاه آغازی گروه فعلی باشد که در آن صورت مکان‌نما و مسیرنمای مقصد با واژه بست a- واژگانی می‌شوند و مسیرنمای مبدأ با تکواژ wa/ la نشان داده می‌شود. الگوهای موجود در (۲۹) از جمله الگوهای هم‌شکلی متداول و ممکن در زبان‌ها هستند.

در مورد افعالی که واژه‌بست نمی‌پذیرند نیز دو الگوی هم‌شکلی وجود دارد که در (۳۰) آورده شده است:

(۳۰) الف. مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ = مسیرنمای مقصد

ب. مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ $\neq$ مسیرنمای مقصد

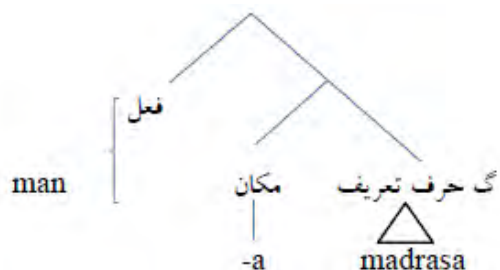
مورد (الف ۳۰) برای وضعیتی در نظر گرفته می‌شود که هر سه هسته توسط wa واژگانی می‌شوند. این الگو براساس فهرست مطرح شده در (۱۹) جزء الگوهای متداول در زبان‌هاست. الگوی (ب ۳۰) برای حالتی در نظر گرفته می‌شود که

^۱ بنا به گفته گویشوران، هیچ تفاوت معنایی بین la و wa در مفهوم مسیرنمای مبدأ نیست و هر دو در این زبان کاربرد دارد.

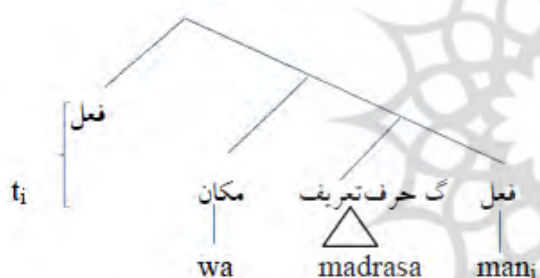
^۲ نمونه‌های دیگر در پیوست ۳ آمده است.

مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ می‌توانند با دو تکواژ wa و la واژگانی شوند، اما مسیرنمای مقصد تنها با تکواژ wa واژگانی می‌شود که برطبق فهرست (۱۹) جزء الگوهای بی‌است که تا به حال مصداقی برای آن یافت نشده است. در ترسیم نمودارها براساس ریزنحو، در بعضی از نمودارها حرکت فعل اجباری است و نیز بعضی گره‌های غیرپایانی می‌توانند با بیش از یک پایانه واژگانی شوند. با فرض این که جایگاه اصلی فعل بالای گره مسیرنماها قرار دارد این نمودارها برای مثال‌های ۲۳، ۲۴، ۲۷ و ۲۸ پیشنهاد می‌شود. (۲۳) گره مکان همزمان توسط دو تکواژ a- و man واژگانی می‌شود.

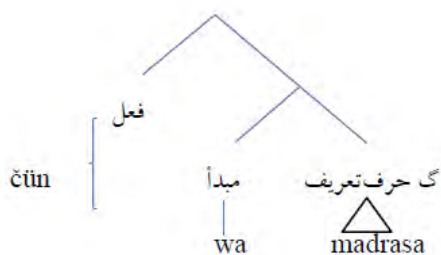
(۲۴) فعل ابتدا گره مکان را واژگانی می‌کند و سپس به جایگاه پایانی حرکت می‌کند.

(۲۷)

(۲۸)

۲-۳-۳. هم‌شکلی در لری

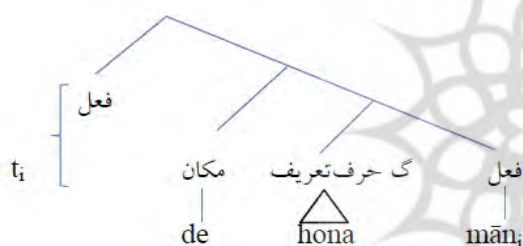
در زبان لری هم‌شکلی در مسیرنمای مبدأ و گذر همانند فارسی برقرار است و در پاره‌ای موارد هم همانطور که دربارهٔ کردی کرمانشاهی و فارسی هم ذکر شد. هم‌شکلی از نوع واقعی و غیرظاهری است^۱ و هر دو با تکواژ de واژگانی می‌شود. هم‌شکلی دیگری که در این زبان وجود دارد، هم‌شکلی بین مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ است.

(30) Ali de hona mān

«علی در خانه ماند»

ماند خانه مکان‌نما علی

(۳۰)

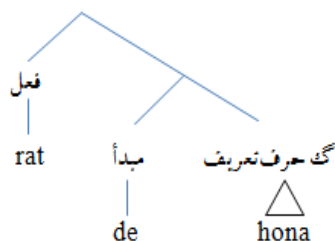
در نمودار (۳۰) فعل ایستایی علاوه بر واژگانی کردن گره فعل، گره مکان را نیز واژگانی می‌کند و پس از آن تحت حرکت اجباری قرار می‌گیرد و به جایگاه پایانی می‌رود.

(31) ou de hona rat

«او از خانه رفت»

رفت خانه مسیرنمای مبدأ او

(۳۱)

در نمودار (۳۱) جایگاه فعل تأثیری در تکواژ مبدأ ندارد.

^۱ هم‌شکلی مسیرنمای مبدأ و گذر در تمام زبان‌های ایرانی مورد بررسی در رساله مشاهده شده است، از جمله فارسی، کردی کرمانشاهی، لری، بلوچی، گیلکی، مازنی و پشتو.

در مورد جملاتی که دارای مکان‌نما هستند، اگر گروه فعلی فعل آغازی باشد، مکان‌نما حذف می‌شود:

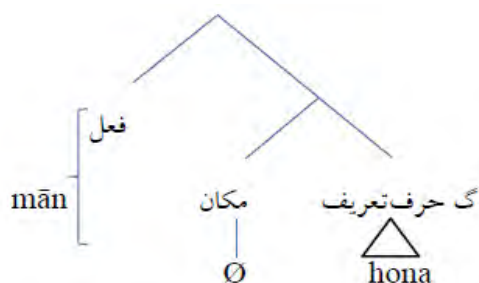
(32) Ali mān hona

«علی در خانه ماند»

خانه ماند علی

که در این صورت فعل ایستایی وظیفه واژگانی کردن گره مکان را برعهده دارد.

(۳۲)

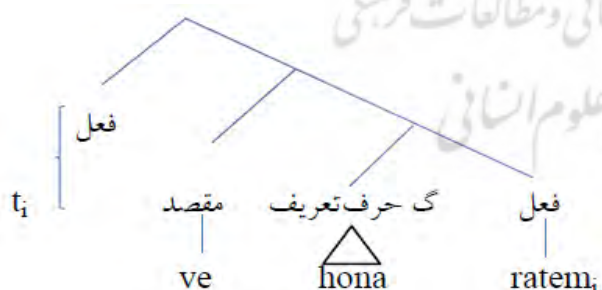
هم‌شکلی مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ در موقعیت فعل پایانی از نوع ظاهری است و هیچ‌گاه ابهامی ایجاد نمی‌کند. دلیل آن هم این است که در مورد مکان‌نما، فعل همواره از نوع ایستایی است و خود فعل به نوعی در واژگانی کردن مکان‌نما دخیل است، اما فعل مسیرنمای مبدأ همواره از نوع حرکتی است، یعنی القاکننده حرکت از مکانی به مکان دیگر است. از طرفی اگر گروه فعلی فعل آغازی باشد، مکان‌نما محذوف است ولی مسیرنمای مبدأ هرگز در چنین شرایطی حذف نمی‌شود. مسیرنمای مقصد در این زبان با تکواژ ve نشان داده می‌شود:

(33) me ve hona ratem

«من به خانه رفتم»

رفتم خانه مسیرنمای مقصد من

(۳۳)

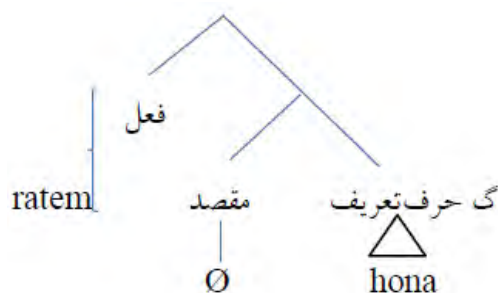
اگر در جمله دارای مسیرنمای مقصد، گروه فعلی فعل آغازی باشد، در آن صورت همانند مکان‌نما حذف می‌شود و وظیفه واژگانی کردن گره مقصد را فعل به عهده می‌گیرد:

(34) me ratem hona

«من به خانه رفتم»

خانه رفتم من

(۳۴)

هم‌شکلی مکان‌نما و مسیرنمای مقصد در حالت فعل آغازی از نوع ظاهری است زیرا در مورد مکان‌نما فعل همواره از نوع ایستایی است و خود فعل در واژگانی کردن گره مکان دخیل است و در مورد مسیرنمای مقصد فعل همواره به صورت حرکتی است.

براساس مشاهدات صورت گرفته در این زبان الگوی هم‌شکلی مسیرنماها در این زبان وابسته به جایگاه فعل در گروه فعلی است: اگر فعل در جایگاه پایانی باشد مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ با تکواژ *de* و مسیرنمای مقصد با تکواژ *ve* واژگانی می‌شوند. اگر فعل در جایگاه آغازی باشد، مکان‌نما و مسیرنمای مقصد با تکواژ $\emptyset$ و مسیرنمای مبدأ با تکواژ *de* واژگانی می‌شوند. در آن صورت الگوی هم‌شکلی در این زبان به دو صورت است:

(۳۵) الف. وضعیت فعل پایانی: مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ $\neq$ مسیرنمای مقصد

ب. وضعیت فعل آغازی: مکان‌نما = مسیرنمای مقصد $\neq$ مسیرنمای مبدأ

اگر چنانچه از تکواژ صفر ($\emptyset$) یعنی حالتی که مسیرنمای مقصد یا مکان‌نما محذوف است، صرف نظر کنیم. آنگاه الگوی هم‌شکلی به صورت "مکان‌نما = مسیرنمای مبدأ $\neq$ مسیرنمای مقصد" است، چون مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ با تکواژ *de* واژگانی می‌شوند و مسیرنمای مقصد با تکواژ *ve* نشان داده می‌شود. این الگو براساس الگوهای هم‌شکلی در (۱۹) جزء الگوهایی است که به باور پانچوا (۲۰۱۰) غیرممکن و تا به حال مصداقی برای آن یافت نشده است.

۳. نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی موارد هم‌شکلی مسیرنماها در سه زبان فارسی، کردی کرمانشاهی و لری براساس رویکرد ریزنحو پرداختیم. همان‌گونه که مشاهده شد الگوی هم‌شکلی در زبان فارسی به این صورت است که تنها مسیرنمای مبدأ و گذر با یک تکواژ یکسان واژگانی می‌شوند و با تکواژهای مسیرنمای مقصد و نیز مکان‌نما متفاوت است. اما در اکثر موارد این هم‌شکلی از نوع ظاهری است و ابهامی در درک جملات به وجود نمی‌آید، علت آن هم این است که خود فعل در جمله دارای مسیرنمای گذر در واژگانی کردن گره دخیل است. الگوی هم‌شکلی در کردی کرمانشاهی تابع نوع و جایگاه فعل در گروه فعلی است. در مورد افعال واژه‌بست پذیر، اگر گروه فعلی فعل آغازی باشد مکان‌نما و مسیرنمای مقصد با واژه بست *a-* و مسیرنمای مبدأ با تکواژ *wa* واژگانی می‌شود و اگر فعل پایانی باشد مکان‌نما، مسیرنمای مقصد و مبدأ با تکواژ *wa* نشان داده می‌شود. در مورد افعالی که واژه بست نمی‌پذیرند، دو حالت به وجود می‌آید. وضعیت اول این که چون هر سه هسته می‌توانند با تکواژ *wa* واژگانی شوند پس الگوی هم‌شکلی «مکان‌نما = مسیرنمای مقصد = مسیرنمای مبدأ» برقرار است و حالت دوم زمانی است که این موضوع در نظر گرفته شود که مکان‌نما و مسیرنمای مبدأ

می‌توانند با دو تکواژ wa و la واژگانی شوند، اما مسيرنمای مقصد تنها می‌تواند با تکواژ wa واژگانی شود که برطبق فهرست (۱۹) جزء الگوهایی است که تا به حال مصداقی برای آن یافت نشده است. الگوی هم‌شکلی در لری به این صورت است که اگر فعل در جایگاه آغازی باشد مکان‌نما و مسيرنمای مقصد با Ø صورت‌بندی و مسيرنمای مبدأ با تکواژ de واژگانی می‌شود و اگر فعل در جایگاه پایانی باشد مکان‌نما و مسيرنمای مبدأ با تکواژ de و مسيرنمای مقصد با ve واژگانی می‌شود. الگوی هم‌شکلی در حالت فعل پایانی در زبان لری جزء الگوهایی است که برای آن تا به حال مصداقی یافت نشده است. علت کمیاب بودن این الگو در زبان‌های دنیا را باید در تحلیل مسيرنمایی براساس رویکرد ریزنحو جستجو کرد. در این تحلیل، گره مکان‌نما در درون گره مسيرنمای مقصد و مسيرنمای مقصد در درون مسيرنمای مبدأ و مسيرنمای مبدأ در درون مسيرنمای گذر جای گرفته است. این که مسيرنمای مقصد و مکان‌نما با تکواژ یکسان واژگانی شوند امری کاملاً قابل پیش‌بینی است. در زبان فارسی هم مشاهده شد که مسيرنمای گذر، مسيرنمای مبدأ را در مواردی واژگانی می‌کند که باز برطبق سلسله‌مراتب مسيرنمایی امری قابل پیش‌بینی است. اما الگوی هم‌شکلی در حالت فعل پایانی زبان‌های کردی کرمانشاهی و لری امری نادر است، چون گره مسيرنمای مقصد که بین گره مسيرنمای مبدأ و مکان‌نما واقع است با تکواژی جداگانه واژگانی می‌شود و مسيرنمای مبدأ و مکان‌نما با تکواژی همسان واژگانی می‌شود، و این امر قابل پیش‌بینی نیست.

کتابنامه

- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۵). *دستور زبان فارسی ۲*. تهران: فاطمی.
- صادقی، علی اشرف (۱۳۴۹). *حروف اضافه در فارسی معاصر. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز*. (۹۵-۹۶). صص ۴۴۱-۴۷۰.
- غلامعلی زاده، خسرو (۱۳۸۶). *ساخت زبان فارسی*. تهران: احیا کتاب.
- مارتینه، آندره (۱۳۸۰). *مبانی زبان‌شناسی عمومی: اصول و روش‌های زبان‌شناسی نقش‌گرا*. ترجمه هرمز میلانیان. تهران: هرمس.
- ماهوتیان، شهرزاد (۱۳۷۸). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. ترجمه مهدی سمائی. تهران: مرکز.
- مشکوه‌الدینی، مهدی (۱۳۷۹). *توصیف و آموزش زبان فارسی*. مشهد: دانشگاه فردوسی.
- مهدی بیرقدار، راضیه و درزی، علی (۱۳۹۰). *حذف حروف اضافه قبل از عناصر مکان‌نما*. *بوستان ادب دانشگاه شیراز*. ش ۴ (۱۰). صص ۱۳۹-۱۶۶.
- Ayano, S. (2001). *The layered internal structure and the external syntax of PP*. PhD thesis. Durham University. Available at <http://etheses.dur.ac.uk/4950/>.
- Baerman, M. & Brown, D. & Corbett, Greville G. (2005). *The Syntax-Morphology Interface: A study of syncretism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borer, H. (2005). *The Normal Course of Events*. New York: Oxford University Press.
- Creissels, D. (2008). Spatial Cases. In *The Oxford Handbook of Case*. Edited by Andrej Malchukov and Andrew Spencer 609-625. New York: Oxford University Press.
- Dékány, É. (2009). The Nanosyntax of Hungarian Postpositions. Nordlyd 36.1, Special Issue on Nanosyntax 41-76. CASTL. University of Tromsø.
- Ghomeshi, J. (1997). Non-projecting Nouns and the Ezafe Construction in Persian. In *Natural Language and Linguistic Theory* 15(4), 729-788.

- Halle, M. (1997). Distributed morphology: Impoverishment and fission. In *MITWPL 30: Papers at the Interface*. ed. Benjamin Bruening, Yoonjung Kang and Martha McGinnis. 425-449.
- Karimi, S. and Brame, M. (1986). *A Generalization Concerning the EZAFE Construction in Persian*. Ms. University of Washington and University of Arizona. Presented at Western Conference of Linguistics. Vancouver: Canada.
- Koopman, H. (2000). Prepositions, Postpositions, Circumposition, and Particles. In *The Syntax of Specifiers and Heads*, edited by Hilda Koopman, 204-260. Routledge: London.
- Luraghi, S. (2003). *On the Meaning of Prepositions and Cases*. Netherlands: John Benjamins.
- Mahootain, S. (1997). *Persian*. London: Routledge.
- Pantcheva, M. (2009). Directional Expressions Cross-linguistically: Nanosyntax and Lexicalization. In *Nordlyd 36.1, Special Issue on Nanosyntax*, 7-39. CASTL. University of Tromsø.
- (2010). The Syntactic structure of Locations, Goals and Sources. *Linguistics* 48, 1043-1082.
- (2011). *Decomposing Path: The Nanosyntax of Directional Expressions*. Ph.D Thesis. University of Tromsø.
- Ramchand, G. (2008). *Verb Meaning and the Lexicon: A First Phase Ssyntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Reimsdijk, H. and Huybregts, R. (2002). Location and Locality. In *Progress in Grammar: Articles at 20th Anniversary of the Comparison of Grammatical Models Group in Tilburg*, edited by Marc van Ostendrop and Elena Anagnostopoulou, pp.1-23. Meertens Institute, Amsterdam.
- Romeu, J. (2013). *The Nanosyntax of Path*. Available at <http://www.academia.edu>.
- Samiiian, V. (1994). The Ezafe Construction: Some implications for the theory of X-bar syntax. In *Persian Studies in North America*. Mehdi Marashi (ed.) 17-41. Iranbook. Bethesda, Md.
- Savu, Carmen, F. (2013). *Lexicalizing Romanian Path in Nanosyntax*. Available at <http://www.ling.auf.net/lingbuzz/>.
- Spencer, A. (1991). *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Starke, M. (2009). Nanosyntax: A short primer to a new approach to language. In *Nordlyd 36.1, Special Issue on Nanosyntax*. PP. 1-6. CASTL. University of Tromsø. Available at www.ub.uit.no/munin/nordlyd.
- Svenonius, P. (2008). Projections of P. In *Syntax and Semantics of Spatial P*. Edited by Anna Asbury, Jakub Dotlačil, Berit Gehrke, and Rick Nouwen, No.120 in *Linguistik Aktuell*, 63-84. John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia.
- (2012). Structural Decomposition of Spatial Adpositions. In *The Meaning of P*. Ruhr University of Bochum.
- Vogt, H. (1971). *Grammaire de la langue Georgienne*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Zwarts, J. (2005). Prepositional aspect and the algebra of paths. In *Linguistics and Philosophy* 28, 739-779.

پیوست

۱. داده‌های مربوط به مکان‌نما در کردی کرمانشاهی:

1. a. Mîna wa/la jalasa hozoor dered «مینا در جلسه حضور دارد»
 دارد حضور جلسه در مینا
2. Ali wa/la resturân qazā x^wârd «علی در رستوران غذا خورد»
 خورد غذا رستوران در علی
3. Ali hā (wa) madrasa «علی مدرسه است»
 مدرسه در است علی
4. Awa wa/la jangal büi «در جنگل بود»
 بود جنگل در او

۲. داده‌های مربوط به مسیرنماهای مقصد در کردی کرمانشاهی:

1. a. Ali resi=a terān «علی به تهران رسید»
 تهران به=رسید علی
- b. Ali wa terān resi رسید تهران به علی
2. Awa wa jangal nazik büi «به جنگل نزدیک شد»
 شد نزدیک جنگل به او

۳. داده‌های مربوط به مسیرنمای مبدأ در کردی کرمانشاهی:

1. Awāna hāten wa/la madrasa «آنها از مدرسه آمدند»
 مدرسه از آمدند آنها
2. Ali resi wa/la terān «علی از تهران رسید»
 رسید از رسید علی

۴. داده‌های مربوط به مسیرنمای مقصد در لری:

1. veno ve madrasa omān. / veno oman madrasa. «آنها به مدرسه آمدند»
 آمدند مدرسه به آنها
2. Ali ve teroo rases. / Ali rases teroo. «علی به تهران رسید»
 رسید تهران به علی
3. Ali ve jangal nazik bi. «علی به جنگل نزدیک شد»
 شد نزدیک جنگل به علی
4. Ali rat de min dekkoo. / Ali min dekkoo rat. «علی به مغازه وارد شد»
 مغازه میان در رفت علی

۵. داده‌های مربوط به مکان‌نما در لری:

1. Ou de jalasa hisā. / ou hisā de jalasa. «او در جلسه حضور دارد»
 است جلسه در او

2. Ali de resturan noo hard. «علی در رستوران غذا خورد»

خورد غذا رستوران در علی

3. Ali hā de madrasa «علی در مدرسه است»

مدرسه در است علی

4. Ali de jangal bi «علی در جنگل بود»

بود جنگل در علی

۶. داده‌های مربوط به مسیرنمای مبدأ در لری:

1. veno omān de madrasa. / veno de madrasa omān. «آنها از مدرسه آمدند»

مدرسه در آمدند آنها

2. Ali rases de teroo. / Ali de teroo rases. «علی از تهران رسید»

تهران در رسید علی

